

นันทโพนันทสูตรคำหลวง: พุทธธรรม คติความเชื่อ และคุณค่าทางวัฒนธรรมในวรรณกรรมอยุธยา

Nandopananda Sutra Kham Luang: Buddhist Teachings, Beliefs, and Cultural Values in Ayutthaya Literature

พระมหาสารวุธ โภธิศรีขาม / Phramahasarawut Phosrikham

คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประเทศไทย

Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University, Thailand

Srawuthbodh2020@gmail.com

วันที่รับบทความ 6 พฤศจิกายน 2568 / แก้ไขบทความ 1 มกราคม 2569 / ตอรับบทความ 22 มิถุนายน 2569

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาพุทธธรรม คติความเชื่อ และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ปรากฏใน นันทโพนันทสูตรคำหลวง พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร (เจ้าฟ้ากุ้ง) วรรณกรรมคำหลวงสมัยอยุธยาที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสะท้อนภูมิปัญญาทางวรรณศิลป์ของสังคมไทย การศึกษานี้ใช้วิธีวิเคราะห์เอกสารและการตีความด้วยบท โดยพิจารณาเนื้อหา โครงสร้างการประพันธ์ และบทบาททางสังคมของวรรณกรรม ผลการศึกษาพบว่า นันทโพนันทสูตรคำหลวง ถ่ายทอดหลักพุทธธรรมสำคัญ ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา รวมทั้งคุณธรรมด้านเมตตากรุณา ผ่านการนำเสนอปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับพญานาคในนันทโพนันท โดยให้พญานาคเป็นสัญลักษณ์แทนกิเลสและอวิชชา ขณะที่การปราบพญานาคสะท้อนชัยชนะของธรรมเหนืออธรรม นอกจากนี้ วรรณกรรมเรื่องดังกล่าวยังสืบทอดคติความเชื่อเรื่องความเป็นสิริมงคลและค่านิยมทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่อง ข้อค้นพบจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า นันทโพนันทสูตรคำหลวง เป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างพุทธธรรม คติความเชื่อ และวรรณศิลป์ อันแสดงบทบาทของวรรณกรรมในการสืบทอดองค์ความรู้และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมไทย

คำสำคัญ: นันทโพนันทสูตรคำหลวง พุทธธรรม คติความเชื่อและคุณค่าทางวัฒนธรรม

Abstract

This article examines the Buddhist teachings, traditional beliefs, and cultural values reflected in Nandopananda Sutra Kham Luang, a royal literary work composed by Prince Thammathibet (Chao Fa Kung) during the Ayutthaya period. As an important religious text, the work played a significant role in disseminating Buddhist teachings while reflecting the

literary wisdom of Thai society. The study employs documentary analysis and textual interpretation, focusing on the text's content, literary structure, and social functions. The findings reveal that Nandopananda Sutra Kham Luang conveys essential Buddhist principles, including morality (sīla), concentration (samādhi), and wisdom (paññā), as well as the virtue of compassion. The narrative portrays the interaction between the Buddha and the Nandopananda Naga, with the naga symbolizing defilements and ignorance, while its subjugation represents the triumph of righteousness over unrighteousness. The text also preserves beliefs concerning auspiciousness and religious values that have long influenced Thai society. The study concludes that the Nandopananda Sutra Kham Luang serves as an important cultural document that reflects the close relationship among Buddhist teachings, traditional beliefs, and literary art, highlighting literature's role in preserving cultural knowledge and Thai identity across generations.

Keywords: Nandopananda Sutra Kham Luang, Buddhist Teachings, Cultural Values and Beliefs

1. บทนำ

วรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาเป็นหนึ่งในมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งในบริบทของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสืบทอดศรัทธาและความเข้าใจในพระพุทธศาสนา หากยังสะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิปัญญาของคนไทยในสมัยนั้น หนึ่งในวรรณกรรมที่มีบทบาทสำคัญและได้รับการยกย่องอย่างสูงในปัจจุบัน คือ “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระฟ้าธรรมธิเบศร (เจ้าฟ้ากุ้ง) เมื่อปี พ.ศ. 2279

“นันทโพนันทสูตรคำหลวง” ถือเป็นวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่ผสมผสานพลังของการเล่าเรื่องกับหลักธรรมคำสอน โดยเนื้อหาที่มีลักษณะถ่ายทอดคุณค่าทางจริยธรรมผ่านภาษาที่งดงามและมีพลังในการปลุกเร้าความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทำให้วรรณกรรมชิ้นนี้มีได้เป็นเพียงบันทึกเรื่องราวเชิงศาสนาเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการเผยแผ่หลักธรรมสู่ประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังมีคุณูปการต่อการสร้างสำนึกในมิติทางศิลปะ วัฒนธรรม และจริยธรรม

คุณค่าของวรรณกรรมชิ้นนี้ได้รับการต่อยอดในระดับนานาชาติ เมื่อองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ประกาศขึ้นทะเบียน “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” เป็น มรดกความทรงจำแห่งโลก (Memory of the World, MOW) ในทะเบียนระดับนานาชาติ เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2568 การขึ้นทะเบียนดังกล่าวสะท้อนถึงความสำคัญของเอกสารโบราณล้ำค่านี้ในฐานะ

ที่เป็นส่วนหนึ่งของ “มรดกทางความรู้ของมนุษยชาติ” (UNESCO, 2025) ตลอดจนเป็นหลักฐานยืนยันถึงความเจริญรุ่งเรืองของวรรณกรรมไทยในฐานะเครื่องมือเชิงศาสนาและสังคมที่มีพลังอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

นันทโพนันทสูตรคำหลวง เป็นวรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นในสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเถรวาทได้รับการสนับสนุนอย่างสูงสุดจากราชสำนักสยามและพุทธศาสนิกชน เนื้อหาของวรรณกรรมนี้เป็น การบันทึกเรื่องราวของพญานาคันโทพนันทะ ที่มีอำนาจและความดื้อรั้น ซึ่งพระพุทธเจ้าต้องใช้ปัญญาและความเมตตา ในการปราบพญานาคตนนี้ เนื้อเรื่องในพระสูตรดังกล่าวจึงเป็นเสมือนตัวแทนของการแสดงออกถึงหลักธรรมคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา การมีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ และการดำรงมั่นในความดีงาม

การประพันธ์นันทโพนันทสูตรคำหลวงเกิดขึ้นในบริบทที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของอาณาจักรอยุธยา และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิต คติความเชื่อ ขนบ ธรรมเนียม จารีต ประเพณีและค่านิยมของประชาชนในยุคสมัยนั้น วรรณกรรมคำหลวงซึ่งมักจะเป็นงานที่ได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนัก โดยตรงมีหน้าที่ในการสืบทอดและเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไปยังประชาชนในวงกว้าง การประพันธ์วรรณกรรม เช่น “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” จึงไม่เพียงแต่เป็นการบันทึกเรื่องราวทางศาสนา แต่ยังเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความศรัทธา ความรักความเมตตา และปัญญาหรือความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการกล่าวถึงหลักธรรมคำสอนที่สำคัญของพระพุทธศาสนา ผ่านการเล่าเรื่องที่เกี่ยวกับการปราบพญานาคันโทพนันทะของพระพุทธเจ้า โดยหลักธรรมสำคัญในวรรณกรรมนี้ได้ใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นองค์ประกอบสำคัญของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา และการเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ในชีวิต วรรณกรรมนี้ยังเน้นถึงความสำคัญของการมีเมตตากรุณาซึ่งเป็นคุณธรรมที่พระพุทธเจ้าใช้ในการปราบพญานาค แทนที่จะใช้ความรุนแรง เหมือนใช้น้ำเย็นดับไฟ นอกจากนี้ ตัวละครในนันทโพนันทสูตรคำหลวงยังถูกออกแบบเพื่อเป็นตัวแทนของคุณธรรม จริยธรรม และสะท้อนหลักธรรมในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าในเรื่องนี้เป็นตัวแทนของปัญญา ความเมตตา และการอดทนต่อความยากลำบาก ในขณะที่พญานาคันโทพนันทะเป็นตัวแทนของอุปสรรคและกิเลสที่จะต้องเอาชนะและก้าวผ่านไปให้ได้ การดำเนินเรื่องและพฤติกรรมของตัวละครเหล่านี้จึงเป็นการสอนหลักธรรมให้กับผู้อ่านหรือผู้ฟังในยุคหนึ่งได้อย่างลึกซึ้ง วรรณกรรมนี้ยังทำหน้าที่เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน จากที่กล่าวมาข้างต้น บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์สำคัญในการสำรวจคุณค่าของคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” ที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบันผ่านวรรณกรรมระดับโลก

2. ความเป็นมาและสถานะของตัวบท

นันทโพนันทสูตรคำหลวง เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและพระอานนท์ในการปราบพญานาคันโพนันทที่สร้างความเดือดร้อนในจักรวาล เรื่องราวนี้ถูกนำมาดัดแปลงและประพันธ์ใหม่โดยเจ้าฟ้ากุ้งให้มีความสอดคล้องกับบริบทและความเชื่อของสังคมไทยในสมัยนั้น พระองค์ได้นำเสนอเรื่องราวนี้ด้วยภาษาและสำนวนที่สละสลวย ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของวรรณกรรมคำหลวง

2.1 ความเป็นมาของวรรณกรรมนันทโพนันทสูตรคำหลวง

วรรณกรรมไทยในสมัยอยุธยาเป็นหนึ่งในมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสูง ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งความรู้ทางศาสนาและปรัชญาเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดและเผยแผ่ศาสนาพุทธในสังคมไทย หนึ่งในวรรณกรรมสำคัญในยุคนี้คือ “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” ซึ่งประพันธ์โดยเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร (เจ้าฟ้ากุ้ง) ผู้เป็นกวีเอกที่มีชื่อเสียงและเป็นหนึ่งในบุคคลสำคัญในวงวรรณกรรมของกรุงศรีอยุธยา การศึกษาวรรณกรรมเรื่องนี้ไม่เพียงแต่จะช่วยให้เราเข้าใจถึงเนื้อหาและบทบาทสำคัญของวรรณกรรมไทยในสมัยนั้น แต่ยังเป็นการสำรวจถึงความคิดและความเชื่อของผู้ประพันธ์ที่สะท้อนผ่านผลงานของพระองค์อีกด้วย

เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร หรือเจ้าฟ้ากุ้ง ทรงมีความสามารถทางกวีนิพนธ์และได้รับการยกย่องว่าเป็นกวีที่มีฝีมือยอดเยี่ยมในยุคกรุงศรีอยุธยา เจ้าฟ้ากุ้งทรงมีผลงานประพันธ์ที่มีชื่อเสียงหลายเรื่อง รวมถึง “กาพย์เห่เรือ” และ “นิราศธารทองแดง” แต่หนึ่งในผลงานที่สำคัญด้านพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าที่สุดคือ “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” ซึ่งเป็นวรรณกรรมทางศาสนาที่สะท้อนถึงความรู้และความเข้าใจในพระพุทธศาสนาของพระองค์ ทั้งนี้ การประพันธ์นันทโพนันทสูตรคำหลวง แสดงให้เห็นถึงความสามารถทางกวีและความเข้าใจลึกซึ้งในธรรมะของเจ้าฟ้ากุ้ง พระองค์สามารถนำเสนอเนื้อหาทางศาสนาได้อย่างมีศิลปะและมีความสละสลวยในการใช้ภาษา ซึ่งทำให้งานวรรณกรรมนี้มีความน่าสนใจและมีคุณค่าสูงส่งในแง่ของวรรณศิลป์และศาสนศิลป์

นันทโพนันทสูตรคำหลวง เอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทยที่มีคุณค่าและมีความสำคัญมาก อยู่ในความดูแลของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม เป็นวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (ครองราชย์พุทธศักราช 2275-2301) มีชื่อเรื่องปรากฏในต้นฉบับหลายแห่งว่า “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” เป็นพระราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรไชยเชษฐสุริวงษหรือเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร กล่าวถึงพระนามผู้ทรงนิพนธ์ว่า “สิริปาโล ผู้ชื่อพระมหาสิริบาล” หมายถึงสมณนามของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ขณะทรงพระผนวชอยู่ ณ วัดโคกแสง โดยทรงนิพนธ์แล้วเสร็จ เมื่อวันอาทิตย์ เดือนแปด ขึ้น 15 ค่ำ ปีมะโรงนักษัตร อัฐศก จุลศักราช 1098 ตรงกับพุทธศักราช 2279

เรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงนี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไชยเชษฐสุริยวงศ์ทรงพระนิพนธ์ “แปลแต่ง” จากเรื่อง “พระบาฬินนโพนันทสูตร” ของพระมหาพุทธสิริเถระซึ่งประพันธ์เป็นภาษาบาลีด้วยสมาสนาชาดยาว การกล่าวว่าเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงเป็นพระนิพนธ์ “แปลแต่ง” เพราะเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร มิได้ทรงแปลถ่ายถอดจากภาษาบาลีมาเป็นข้อความภาษาไทยเท่านั้น แต่ยังทรงเลือกสรรถ้อยคำที่สละสลวย นำมาร้อยเรียงเป็นร้อยยาวที่มีสัมผัสต่อเนื่องกันไปตลอดทั้งเรื่อง นักวิชาการบางส่วนระบุว่าเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงเป็นคำประพันธ์ประเภทคำหลวงที่ประกอบด้วยร้อยยาวและโคลงสี่สุภาพจำนวน 2 บท แต่ผู้เขียนเห็นว่า โคลงสี่สุภาพ จำนวน 2 บทที่ปรากฏท้ายเรื่องนั้นมิได้เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงพระนิพนธ์ แต่น่าจะเป็นข้อความที่อาลักษณ์เป็นผู้ประพันธ์ขึ้น (จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ และ ยรรยงค์ สิกขะฤทธิ, 2561) อีกทั้งยังทรงเพิ่มเติมเนื้อหาและข้อความบางประการที่ไม่ปรากฏในต้นฉบับภาษาบาลี (จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ, 2557) จึงถือได้ว่า เรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงนี้เป็นพระนิพนธ์ “แปลแต่ง” อย่างชัดเจน โดยเนื้อหาสำคัญของเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวงตรงกับบทสวดพาหุงหรือบทถวายพรพระบทที่ 7 ซึ่งกล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าในการทรมานพญานันทโพนันทนาคราชด้วยการแสดงฤทธิ์ ในตอนท้ายสมุดไทยเรื่องนี้ได้ระบุที่มาของเรื่องว่ามาจาก 2 แหล่ง ได้แก่ พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค และพระอรรถกถา อปทาน อย่างไรก็ตามไม่พบว่าในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคปรากฏเรื่องพญานันทโพนันทนาคราช แต่ปรากฏในอรรถกถาอปทาน (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล, ขุ.อป.อ. 70/459-462) และยังปรากฏในอรรถกถาขุททกนิกาย เถรคาถา สัจจนิบาต มหาโมคคัลลานะ เถรคาถาวันณนา (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล, ขุ.เถร.อ. 53/453-456) อีกด้วย ดังที่วัชร รมะนันท์ กล่าวว่า “วรรณคดีเรื่องนี้ (นันทโพนันทสูตรคำหลวง) เป็นวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เนื้อเรื่องเดิมมีอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาแห่งเถรคาถา (ปรมัตถทีปนีของธรรมปาละ)” (วัชร รมะนันท์, 2522) และศักดิ์ ศรี แยมันดดา กล่าวว่า “เรื่องนันทโพนันทสูตรมีที่มาจากอรรถกถา สัจจนิบาต มหาโมคคัลลานเถร คาถาที่ 1 ในอรรถกถาแห่งเถรคาถา” (ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2543) รวมทั้งอนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ได้กล่าวว่า “เรื่องโมคคัลลานะทรมานพระยานันทโพนันทนาคราชนั้น ไม่พบในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ตามที่ผู้นิพนธ์กล่าวอ้าง พบแต่ในคัมภีร์อรรถกถาแห่งเถรคาถา” (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2553) จะเห็นว่า เรื่องนันทโพนันทะนี้มีได้ปรากฏในพระไตรปิฎกในหมวดใด ๆ แต่ปรากฏในอรรถกถา หมวดขุททกนิกายทั้งเถรคาถาและอปทาน ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงพระมหาโมคคัลลานะทรมานพญานันทโพนันทนาคราชเหมือนกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จึงอาจเป็นไปได้ว่า พระมหาพุทธสิริเถระนำเค้าโครงเรื่องนันทโพนันทสูตรจากพระอรรถกถา ขุททกนิกาย เถรคาถา หรืออปทานมาประพันธ์ขยายความด้วยภาษาบาลีที่เป็นสมาสนาชาดยาว ซึ่งปรากฏชื่อในหนังสือสมุดไทยเล่มนี้ว่า “พระบาฬินนโพนันทสูตร” แต่มิได้ระบุว่าเป็นผู้ประพันธ์สำเร็จเมื่อใด และเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก็ได้ทรงนำพระบาฬินนโพนันทสูตรนี้มาเป็นต้นฉบับในการแปลแต่งเป็นเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวง กล่าวได้ว่า ในช่วงสมัยอยุธยา วรรณกรรมทางศาสนาได้รับการ

สนับสนุนจากราชสำนักอย่างกว้างขวาง สังคมไทยในสมัยนั้นยึดถือศาสนาพุทธเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ราชสำนักมีบทบาทสำคัญในการสร้างและสนับสนุนงานประพันธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนาและส่งเสริมค่านิยมทางศีลธรรม วรรณกรรมคำหลวงซึ่งมักจะเป็นงานประพันธ์ที่ได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนัก เป็นแหล่งความรู้และความศรัทธาที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ในบริบทนี้ “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” จึงถือเป็นหนึ่งในวรรณกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทยในสมัยนั้น

2.2 โครงสร้างและศิลปะการประพันธ์

โครงสร้างของ “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” ถูกออกแบบมาให้สอดคล้องกับการเล่าเรื่องในรูปแบบของวรรณกรรมคำหลวง โดยแบ่งออกเป็นตอนๆ ซึ่งแต่ละตอนจะบรรยายถึงพุทธานุภาพและบทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการทรมานพญานาคันนโพนันท ภายใต้พระพุทธานุญาตของพระพุทธเจ้า เนื้อหามุ่งเน้นไปที่การใช้ปัญญาและความเมตตาในการแก้ไขปัญหาและเอาชนะอุปสรรค ซึ่งเป็นคุณค่าที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ด้านการใช้ภาษาในวรรณกรรมนี้มีความสละสลวยและมีความหมายลึกซึ้ง เจ้าฟ้ากุ้งได้แสดงความสามารถในการใช้คำและสำนวนที่ทำให้เรื่องราวมีความน่าสนใจและทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงความสง่างามของพระพุทธเจ้าและความยิ่งใหญ่ของพระธรรม

3. พุทธธรรมและสัญลักษณ์

การวรรณกรรมไทยโบราณมีความสำคัญในการสะท้อนและเผยแพร่วัฒนธรรมทางศาสนา นันทโพนันทสูตรคำหลวง เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในการสะท้อนคุณธรรมในตัวละคร โดยเฉพาะพระพุทธเจ้าที่แสดงออกถึงความเมตตาและกรุณาในการเผชิญกับปัญหาและการจัดการกับพญานาคันนโพนันท และพระอานนท์ พระโมคคัลลานะและตัวละครอื่น ๆ ตัวละครที่อยู่รอบข้างพระพุทธเจ้าได้รับการแสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน การศึกษาเนื้อหาของวรรณกรรมนี้ช่วยให้เราเห็นถึงการนำเสนอคุณธรรมและบทบาทของพระพุทธเจ้าในการสื่อสารหลักธรรมสำคัญผ่านการดำเนินเรื่อง

3.1 พระพุทธเจ้า: แบบอย่างแห่งเมตตาและปัญญา

ในการเผชิญหน้ากับพญานาคันนโพนันทะ พระพุทธเจ้าใช้วิธีการที่เต็มไปด้วยความเมตตาและกรุณา การเผชิญหน้าไม่ใช่การแสดงความโกรธหรือการใช้ความรุนแรง แต่เป็นการใช้คำสอนที่มีความเมตตาและกรุณาเพื่อทำให้พญานาคเห็นถึงข้อผิดพลาดและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การดำเนินเรื่องนี้นสะท้อนถึงการใช้หลักธรรมในการจัดการกับปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งผลลัพธ์จากการใช้ความเมตตาและกรุณาของพระพุทธเจ้าเห็นได้ชัดในพฤติกรรมของพญานาค หลังจากที่ได้รับ การสอนและความกรุณาจากพระพุทธเจ้า พญานาคเริ่มเข้าใจถึงหลักธรรมและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการสะท้อนถึงผลที่เกิดจากการใช้ความเมตตาและกรุณาในการจัดการกับปัญหา ซึ่งนำไปสู่การสร้างความสะดวกและความเข้าใจที่ยั่งยืน

ภาพสะท้อนคุณธรรมของพระพุทธเจ้าในนันทโพนันทสูตรคำหลวง มีความสำคัญในการส่งเสริมหลักธรรมของพระพุทธศาสนา การใช้ความเมตตาและกรุณาเป็นเครื่องมือในการจัดการกับปัญหาและอุปสรรคช่วยสร้างสังคมที่มีความสงบและสมานฉันท์ การศึกษาวรรณกรรมนี้จึงเป็นการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมที่สำคัญต่อการพัฒนาสังคม อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าที่แสดงถึงความเมตตาและกรุณาในวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม การศึกษาและการปฏิบัติตามคุณธรรมเหล่านี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ในชีวิตด้วยความเข้าใจและความเมตตา การประยุกต์ใช้หลักธรรมเหล่านี้ในการดำเนินชีวิตเป็นการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

กล่าวได้ว่า นันทโพนันทสูตรคำหลวง เป็นวรรณกรรมที่สำคัญในการสะท้อนคุณธรรมของพระพุทธเจ้าผ่านความเมตตาและกรุณา การใช้คุณธรรมเหล่านี้ในการจัดการกับพญานาคและการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นไม่เพียงแต่ช่วยให้สถานการณ์ดีขึ้น แต่ยังเป็นส่งเสริมหลักธรรมของพระพุทธศาสนาในสังคม การศึกษาบทบาทของพระพุทธเจ้าในวรรณกรรมนี้ช่วยให้เราเข้าใจถึงวิธีการใช้คุณธรรมในการเผชิญกับปัญหาและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชีวิตประจำวัน

3.2 พุทธสาวก: แบบอย่างแห่งการปฏิบัติธรรม

ตามที่กล่าวข้างต้นว่า นันทโพนันทสูตรคำหลวง เป็นหนึ่งในผลงานที่สะท้อนคุณธรรมในตัวละครต่างๆ อย่างชัดเจน โดยเฉพาะพระอานนท์ พระโมคคัลลานะ และสาวกอื่น ๆ ที่ได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้ การศึกษาเนื้อหาของวรรณกรรมจะช่วยให้เห็นภาพรวมของการปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนผ่านตัวละครเหล่านี้

พระอานนท์เป็นหนึ่งในสาวกที่สำคัญของพระพุทธเจ้า และในนันทโพนันทสูตรคำหลวง พระอานนท์ได้แสดงถึงความอดทนและการอุทิศตนในการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า พระอานนท์มักทำหน้าที่เป็นผู้ฟังและเก็บรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างละเอียด ในสถานการณ์ที่ท้าทาย เช่น การเผชิญหน้ากับพญานาคันโพนันท พระอานนท์แสดงถึงความอดทนและความตั้งใจในการทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ นอกจากนี้ พระอานนท์ยังแสดงถึงความเข้าใจในหลักธรรมและการสนับสนุนคำสอนของพระพุทธเจ้า มีบทบาทในการช่วยเผยแพร่คำสอนและการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหา การสนับสนุนของพระอานนท์ช่วยให้การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสร้างผลลัพธ์ที่ดี

ด้านพระโมคคัลลานะเป็นสาวกที่มีความสามารถในการควบคุมจิตใจและมีพลังสมาธิที่แข็งแกร่ง ในนันทโพนันทสูตรคำหลวง พระโมคคัลลานะได้แสดงถึงความสามารถในการใช้สมาธิในการจัดการกับสถานการณ์ที่ยากลำบาก การควบคุมจิตใจของพระโมคคัลลานะช่วยให้เขาสามารถเผชิญกับ

พญานาคันโทปันนทได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ พระโมคคัลลานะยังแสดงถึงการปฏิบัติธรรมด้วยความ เป็นเลิศ การทำหน้าที่ของพระโมคคัลลานะในการช่วยเหลือและให้คำแนะนำแก่ผู้อื่นแสดงถึงความตั้งใจใน การทำความดีและการปฏิบัติตามหลักธรรม พระโมคคัลลานะเป็นตัวอย่างของการใช้ความสามารถและ ความรู้ในทางที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์

แม้ว่าในนันทโทปันนทสูตรคำหลวง จะไม่ได้ระบุถึงชื่อสาวกอื่น ๆ เพียงแต่กล่าวถึงภาพรวม แต่ก็ได้แสดงถึงความร่วมมือและความสามัคคีในการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า การทำงานร่วมกัน ช่วยให้สามารถจัดการกับพญานาคและแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ การร่วมมือกันนี้เป็น ตัวอย่างที่ดีของการใช้คุณธรรมในการทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ สาวกอื่น ๆ ยังแสดงถึง ความพากเพียรในการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า การแสดงออกของความพากเพียรในสถานการณ์ ที่ท้าทายช่วยให้การดำเนินการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จ การแสดงความ พากเพียรนี้สะท้อนถึงความมุ่งมั่นและความตั้งใจในการทำตามหลักธรรม

จากที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นคุณธรรมของพระอานนท์ พระโมคคัลลานะ และสาวกอื่น ๆ ในนันทโทปันนทสูตรคำหลวง มีความสำคัญในการส่งเสริมหลักธรรมในสังคม การแสดงถึงคุณธรรมเหล่านี้ ช่วยให้ผู้อ่านและผู้ศึกษาสามารถเรียนรู้และนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน การศึกษาวรรณกรรม นี้ช่วยให้เราเข้าใจถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการเผชิญกับปัญหาและการทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุ เป้าหมาย ทั้งคุณธรรมที่สะท้อนในตัวละครของพระอานนท์ พระโมคคัลลานะ และสาวกอื่น ๆ ก็เป็น แบบอย่างที่ดีสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในวรรณกรรมนี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติ ธรรมสามารถเรียนรู้วิธีการใช้คุณธรรมในการเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีใน ชีวิตประจำวัน การศึกษาเนื้อหาของวรรณกรรมนี้ช่วยให้เราเห็นถึงการนำคุณธรรมไปใช้ในการแก้ไขปัญหา การร่วมมือกัน และการแสดงออกของความพากเพียร การปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็น ตัวอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตและการส่งเสริมหลักธรรมในสังคม

3.3 สัญลักษณ์และการเปรียบเทียบในวรรณกรรม

“นันทโทปันนทสูตรคำหลวง” มีการใช้สัญลักษณ์และการเปรียบเทียบเพื่อสะท้อนถึงหลักธรรมใน พระพุทธศาสนา พญานาคันโทปันนทในเรื่องนี้เป็นสัญลักษณ์ของอุปสรรคและกิเลสที่มนุษย์ต้องเผชิญ และเอาชนะ การปราบพญานาคของพระพุทธเจ้าเป็นการสื่อถึงการเอาชนะความหลงและอวิชชา ซึ่งเป็น อุปสรรคสำคัญในการบรรลุถึงนิพพาน การใช้สัญลักษณ์และการเปรียบเทียบในวรรณกรรมนี้จึงเป็น เครื่องมือที่ทรงพลังในการสอนธรรมและทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังสามารถเข้าใจหลักธรรมได้อย่างลึกซึ้ง

1. พญานาค: สัญลักษณ์ของกิเลสและอวิชชา

ในวรรณกรรมคำหลวงสมัยอยุธยา การใช้สัญลักษณ์เป็นกลวิธีสำคัญในการถ่ายทอดอุดมคติทางพุทธธรรมให้เข้าถึงผู้รับสารในวงกว้าง นันทโศปน์ทสูตรคำหลวงปรากฏการใช้สัญลักษณ์ดังกล่าวอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการสถาปนาภาพพญานาคนั้นโศปน์ทให้ดำรงสถานะเป็นมากกว่าสัตว์ในตำนาน หากแต่เป็นตัวแทนทางนามธรรมของกิเลสและอวิชชาที่ขัดขวางการบรรลุธรรม

ในบริบทของวรรณกรรมไทยโดยทั่วไป พญานาคมักปรากฏในฐานะสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ทว่าในนันทโศปน์ทสูตรคำหลวง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงปรับนัยของสัญลักษณ์ดังกล่าวให้สอดคล้องกับกรอบคิดทางพุทธธรรม พญานาคนั้นโศปน์ทจะมิใช่ผู้มีอำนาจที่น่าเกรงขาม หากเป็นตัวละครที่ตกอยู่ภายใต้มานะทิฐิและความหลงผิด ดังปรากฏในตอนที่พญานาคขัดขวางมิให้พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์เสด็จผ่านดินแดนของตน อันสะท้อนนัยของ “อหังการ” หรือความยึดมั่นในตัวตนที่เป็นรากฐานของกิเลสทั้งปวง

เมื่อกล่าวถึงการวิเคราะห์ตัวบท จะเห็นว่า ในบทประพันธ์ตอนที่พระโมคคัลลานะแปลงกายเข้าปราบพญานาค วรรณกรรมบรรยายการต่อสู้ในเชิงภาพที่รุนแรงและยิ่งใหญ่ แต่เมื่ออ่านในเชิงสัญลักษณ์แล้ว กระบวนการปราบพญานาคสะท้อนลำดับขั้นของการปฏิบัติธรรม กล่าวคือ เริ่มจากการ “รู้เท่าทัน” กิเลส (สัมปชัญญะ) การ “ข่มบังคับ” กิเลสด้วยสมาธิ และสุดท้ายคือการที่พญานาคยอมสยบและน้อมตนรับพระธรรม ซึ่งเปรียบได้กับการ “ละวาง” กิเลสอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรม ดังบทประพันธ์ตอนหนึ่งว่า

“ข้าแต่พระผู้อยู่เกล้า โทษแห่งข้าพเจ้าอันเห็นผิด อันชื่อว่ามิจฉวมัคคะ อันเป็นที่
รักษแห่งข้า แลประพฤติมาแต่บุรพกาล ด้วยกาลนานแลโทษนั้น ก็นำมาซึ่งสรรพ
อันตราย ในความฉิบหายเป็นอันมากนัก เหตุมานะยศศักดิ์อันไกร ย่อมถือว่าใครก็ใครดี
แลโทษอันนี้ก็ประพฤติมา จึงบ่มิรู้ซึ่งพระเดชาคุณ อันอดุลย์แห่งพระผู้อยู่เกล้า”

(สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2563, หน้า 90)

การที่พระพุทธเจ้าทรงมิได้ใช้กำลังปราบพญานาคด้วยพระองค์เอง แต่ทรงมอบหมายแก่พระโมคคัลลานะผู้เป็นเอตทัคคะด้านฤทธิ์ ยังสื่อนัยสำคัญว่า การปราบกิเลสต้องอาศัยการฝึกปรีชาทางจิตอย่างจริงจัง มิใช่ผลจากการมีที่ใดรับมาโดยปริยาย

ในมิติของการเปรียบเทียบ ความสัมพันธ์ระหว่างพญานาคกับพระพุทธเจ้าในวรรณกรรมสะท้อนโครงสร้างคู่ตรงข้ามทางพุทธปรัชญา ได้แก่ อวิชชา-ปัญญา ราคะ-วิราคะ และความยึดมั่น-การปล่อยวาง โดยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสร้างความตึงเครียดเชิงเรื่องราวผ่านความขัดแย้ง

ระหว่างพลังทั้งสอง ก่อนจะนำพาผู้อ่านสู่บทสรุปที่ธรรมะได้รับชัยชนะ อันเป็นการตอกย้ำอุดมคติหลักของ พุทธศาสนาเถรวาทว่าด้วยความเป็นไปได้ของการหลุดพ้น

นอกจากนี้ สัญลักษณ์พญานาคในวรรณกรรมนี้ยังทำหน้าที่ในระดับสังคมด้วยการนำเสนอภาพของสัตว์อันทรงพลังที่ยอมสยบต่อพระธรรม ย่อมส่งผลต่อจิตสำนึกของผู้รับสารในสังคมอยุธยา ซึ่งคุ้นเคยกับความเชื่อเรื่องพญานาคในฐานะสัญลักษณ์แห่งอำนาจ การที่พญานาคยอมจำนนต่อพุทธธรรมจึงเป็นการประกาศเชิงสัญลักษณ์ว่า อำนาจทางโลกทั้งปวงย่อมด้อยกว่าอำนาจแห่งปัญญาและธรรม ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองและศาสนาของราชสำนักอยุธยาที่ผูกโยงพุทธธรรมเข้ากับความชอบธรรมของอำนาจรัฐ

2. การปราบพญานาค: ชัยชนะเหนือกิเลสและอวิชชา

หากในหัวข้อก่อนหน้าได้พิจารณาพญานาคในฐานะสัญลักษณ์ของกิเลสในมิติภายนอก การวิเคราะห์ในหัวข้อนี้นุ่งเน้นที่นัยเชิงลึกของ "กระบวนการปราบ" ซึ่งวรรณกรรมได้บรรจงสร้างขึ้นให้สะท้อนถึงการต่อสู้ภายในจิตใจมนุษย์อย่างเป็นขั้นตอน มิใช่เพียงการเผชิญหน้าระหว่างสองฝ่ายในเชิงกายภาพ

ในนันทโพนันทสูตรคำหลวง พญานาคนั้นโพนันทมิได้ถูกนำเสนอในฐานะปฏิปักษ์ที่ต้องถูกทำลายล้าง หากแต่เป็นสัตว์ที่ตกอยู่ภายใต้ "อวิชชา" อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ ไม่อาจมองเห็นความจริงของสรรพสิ่งได้ตามที่เป็นจริง ดังปรากฏในตอนที่พญานาคใช้พลังฤทธิ์ปิดบังท้องฟ้าและกีดขวางทางเสด็จของพระพุทธเจ้า ซึ่งในทางสัญลักษณ์สื่อถึงสภาวะที่อวิชชาปกคลุมดวงปัญญา ทำให้มองไม่เห็นแสงสว่างแห่งธรรม

เมื่อพิจารณาถึงการวิเคราะห์ตัวบท จะพบว่ากระบวนการปราบพญานาคในวรรณกรรมดำเนินไปในลักษณะที่น่าสังเกต กล่าวคือ พระโมคคัลลานะมิได้ใช้กำลังบังคับโดยตรง แต่ใช้กลวิธีที่แยบยลในการ “แสดงฤทธิ์เหนือฤทธิ์” ของพญานาค ซึ่งสะท้อนหลักการทางพุทธธรรมที่ว่ากิเลสและอวิชชาไม่อาจถูกกำจัดด้วยการบังคับข่มขี่ หากต้องอาศัย “ปัญญาที่เหนือกว่า” เป็นเครื่องมือ การที่พญานาคยอมพ่ายแพ้ในที่สุดมิได้เกิดจากการถูกทำลาย แต่เกิดจากการที่ “ฤทธิ์ของกิเลส” หมดสิ้นพลังลงเมื่อเผชิญกับฤทธิ์แห่งธรรม อันตรงกับแนวคิดเรื่อง “วิราคะ” หรือการจางคลายของกิเลสผ่านการเจริญปัญญา

ยิ่งไปกว่านั้น จุดสุดยอดของเรื่องคือการที่พญานาคนั้นโพนันทน้อมตนถวายบังคมพระพุทธเจ้าและสดับพระธรรม ซึ่งเป็นการสื่อสัญลักษณ์ที่ทรงพลังยิ่ง เพราะมิได้จบลงด้วยการ “ทำลาย” กิเลส หากเป็นการ “เปลี่ยนแปลง” กิเลสให้กลายเป็นศรัทธา สอดคล้องกับพุทธวิธีในการจัดการกับอกุศลธรรมที่เน้นการน้อมนำจิตสู่ความเข้าใจมากกว่าการปราบปรามด้วยกำลัง กระบวนการนี้จึงเป็นแบบจำลองทางธรรมสำหรับผู้ปฏิบัติ โดยชี้ให้เห็นว่าอวิชชาสามารถถูกแทนที่ด้วยวิชาได้ หากมีเหตุปัจจัยที่เหมาะสม

สำหรับในแง่วรรณศิลป์ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศทรงเลือกใช้ภาษาที่สร้างภาพพจน์อย่างละเอียด ในการบรรยายทั้งพลังของพญานาคและกระบวนการปราบ การใช้คำอุปมาที่เชื่อมโยงพลัทธิธรรมชาติดำกับ พลังธรรมช่วยให้ผู้รับสารเห็นภาพของการต่อสู้ระหว่างกิเลสกับปัญญาอย่างเป็นรูปธรรม โดยไม่สูญเสีย นัยเชิงนามธรรมแต่อย่างใด ดังบทประพันธ์ตอนหนึ่งว่า

“อันว่าพระมหาโมคคัลลา ผู้มีพระชนมายุคัมพะ ๘ ก็ชำระซึ่งอกุศล เป็นต้นว่า
มฤจณาทณฺฑี แลมีโลกโทษนานา แห่งนาเคศวรรยาชฺงค ๘ ก็ยังอริยทรัพย์เจ็ดประการ
มานครัทธลักขณาเป็นต้น ให้ไพบุลย์ ในกมลหฤทยงศ์ แห่งภูษงคณาคราชา
เมื่อ ๘ จงกรมไปมาในนาภี ก็มีอุปะไมยดุจนั่นแล”

(สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2563, หน้า 81)

กลวิธีดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสามารถของกวีในการรักษาสมดุลระหว่างการเล่าเรื่อง ที่น่าติดตามกับการส่งสารทางธรรมที่ลึกซึ้ง

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า การปราบพญานาคในวรรณกรรมเป็นการสะท้อนถึงการต่อสู้กับ กิเลส เช่น ความโลภ ความโกรธ และความหลง กิเลสเหล่านี้เป็นอุปสรรคที่ทำให้ไม่สามารถเข้าถึง ความจริงและบรรลุนิพพานได้ การที่พระพุทธเจ้าและสาวกปราบพญานาคสะท้อนถึงการใช้หลักธรรม ในการจัดการกับอุปสรรคและการเอาชนะกิเลส การศึกษาวรรณกรรมนี้ช่วยให้เข้าใจถึงวิธีการที่ พระพุทธเจ้าใช้ในการจัดการกับความชั่วร้ายและการทำความดี นอกจากนี้ การเอาชนะอวิชชาที่เป็นหนึ่งใน สัญลักษณ์ เพราะอวิชชาหมายถึงความไม่รู้หรือความเข้าใจผิดในเรื่องของธรรมชาติและความจริง การใช้พญานาคเป็นสัญลักษณ์ของอวิชชาสะท้อนถึงความท้าทายที่เกิดจากการไม่รู้หรือความเข้าใจผิด การปราบพญานาคจึงเป็นการต่อสู้กับความไม่รู้และการเปิดเผยความจริงที่ถูกต้อง การศึกษาเนื้อหานี้ช่วยให้ เห็นถึงความสำคัญของการเรียนรู้และการเข้าใจหลักธรรมเพื่อการบรรลุเป้าหมายทางธรรม

4. คุณค่าและความสำคัญของนันทโพนันทสูตรคำหลวง

“นันทโพนันทสูตรคำหลวง” ผลงานพระราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ (เจ้าฟ้ากุ้ง) เป็นวรรณกรรมคำหลวงสมัยอยุธยาที่มีคุณูปการสำคัญทั้งทางศาสนาและวัฒนธรรม เรื่องนี้มีได้เป็นเพียง การถ่ายทอดพระสูตร หากยังเป็นสื่อกลางที่เชื่อมโยงคำสอนพระพุทธศาสนากับชีวิตและความเชื่อของ สังคมไทยยุคนั้น ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก (UNESCO Memory of the World) ตอกย้ำถึงความสำคัญในระดับนานาชาติ

คุณค่าของ นันทโพนันทสูตรคำหลวง อธิบายได้ใน 3 มิติ ได้แก่ 1) การเผยแพร่พระพุทธศาสนา ด้วย การนำหลักธรรมมาถ่ายทอดผ่านวรรณศิลป์ที่เข้าใจง่ายและเข้าถึงจิตใจผู้คน 2) คติความเชื่อและความเป็น มงคลชีวิต เช่น การเชื่อมโยงกับคาถาพาหุงบท “นันทโ” ว่าด้วยชัยชนะของพระพุทธเจ้าต่ออนาคราช อันสื่อ

ถึงการปกป้องและเสริมสิริมงคลแก่ผู้ศรัทธา 3) การพัฒนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาไทยร่วมสมัย ซึ่งสืบทอดรูปแบบและสาระของงานนี้ไปสู่วรรณกรรมรุ่นหลัง ด้วยเหตุนี้ วรรณกรรมดังกล่าวจึงเป็นมรดกอยุธยาที่มีได้หยุดยั้งแค่ความงามเชิงวรรณศิลป์ แต่ยังคงบทบาทสำคัญในการธำรงและขับเคลื่อนคุณค่าพระพุทธศาสนาในสังคมไทยจนถึงปัจจุบัน

4.1 คุณค่าต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในนันทโพนันทสูตรคำหลวง การปราบพญานาคันนโพนันทะเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงการ “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในราชสำนักและในหมู่ชนชั้นสูง วรรณกรรมนี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสอนธรรมและเผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้กับประชาชนในวงกว้าง การเล่าเรื่องที่น่าสนใจและการใช้สัญลักษณ์ที่เข้าใจง่ายทำให้วรรณกรรมนี้สามารถเข้าถึงผู้อ่านหรือผู้ฟังได้ง่าย และมีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อความเข้าใจและการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” ยังมีบทบาทในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา วรรณกรรมนี้ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ แต่ยังเป็นสื่อที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและค่านิยมของคนไทยในสมัยอยุธยา การศึกษาวรรณกรรมนี้จึงเป็นการเปิดเผยถึงความเชื่อและค่านิยมทางศาสนาที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยในอดีตและปัจจุบัน

“นันทโพนันทสูตรคำหลวง” มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา วรรณกรรมนี้ไม่เพียงแต่เป็นที่รู้จักในราชสำนักเท่านั้น แต่ยังได้รับการเผยแผ่ไปยังประชาชนทั่วไป วรรณกรรมนี้ถูกนำมาใช้ในการสอนธรรมและสร้างความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาให้กับประชาชน การใช้วรรณกรรมที่มีเนื้อหาทางศาสนาในการสอนธรรมเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสร้างศรัทธาให้กับประชาชน ทั้งมีอิทธิพลอย่างมากต่อวรรณกรรมไทยในยุคต่อมา ความสละสลวยในการใช้ภาษาของเจ้าฟ้ากุ้งได้เป็นต้นแบบให้กับนักประพันธ์ในยุคหลัง วรรณกรรมนี้ยังเป็นตัวอย่งที่ดีในการใช้ศิลปะการประพันธ์ในการนำเสนอเนื้อหาทางศาสนา ซึ่งส่งผลให้วรรณกรรมทางศาสนาในยุคต่อมา มีความสละสลวยและมีคุณค่าสูงขึ้น อาจกล่าวได้ว่า นันทโพนันทสูตรคำหลวง เป็นวรรณกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในแง่ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและในแง่ของวรรณศิลป์ การประพันธ์วรรณกรรมนี้โดยเจ้าฟ้ากุ้งเป็นการแสดงถึงความสามารถทางกวีและความเข้าใจในธรรมะของพระองค์ วรรณกรรมนี้ไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา แต่ยังเป็นแหล่งความรู้และศิลปะที่มีคุณค่าสูงต่อสังคมไทย

4.2 คุณค่าต่อคติความเชื่อและความเป็นมงคลชีวิต

ในบริบทของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาสมัยอยุธยา “นันโทปนันทสูตรคำหลวง” ถือเป็นงานวรรณกรรมที่มีได้คุณค่าเพียงในเชิงวรรณคดีเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงมิติทางศาสนาและคติความเชื่อของสังคมไทยที่สัมพันธ์กับแนวคิดเรื่อง “ความเป็นมงคลชีวิต” โดยเฉพาะในแง่การยึดถือพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะเหนือพลังอำนาจและอวิชชา

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญซึ่งสะท้อนคุณค่าดังกล่าว คือความสัมพันธ์ระหว่าง “นันโทปนันทสูตรคำหลวง” และ “คาถาพาหุง” ซึ่งเป็นบทสวดสำคัญในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท โดยเฉพาะบทที่ 7 หรือที่เรียกว่า “บทนโน” เนื้อหากล่าวถึงชัยชนะของพระสมณโคดมต่อ นันโทปนันทนาคราช ซึ่งเป็นพญานาคผู้มีฤทธิ์เดชและความดุร้าย พระพุทธองค์ได้ทรงโปรดให้พระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้ปราบและแสดงฤทธิ์เหนือพญานาคจนยอมจำนน สุดท้ายพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ในใจของสรรพสัตว์ในฐานะผู้มีชัยชนะเหนืออำนาจทั้งปวง

ในเชิงคติความเชื่อ ชัยชนะนี้ถูกตีความว่าเป็นสัญลักษณ์ของการจัดอวิชชา ตัณหา อุปาทานและกิเลสที่ก่อให้เกิดความทุกข์ ซึ่งการสวด คาถาพาหุงบทนโน จึงไม่เพียงเป็นการรำลึกถึงพุทธานุภาพเท่านั้น แต่ยังสะท้อนความหวังในการปกป้องรักษาและการเสริมสิริมงคลแก่ชีวิต การมีชัยชนะของพระพุทธเจ้าถูกเชื่อมโยงกับการป้องกันภัยร้าย อันเป็นความต้องการพื้นฐานของสังคมมนุษย์ (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2548) ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแปลบทขยสีหิคาถาที่ 7 บท นนโท คือ นันโทปนันทนาคราชสูตร โดยทรงแปลเป็นภาษาไทย แล้วทรงแต่งเป็นวสันตดิถีถันท์ พระราชทานแก่ลูกเสือสมุทร เพื่อนำไปสวดในทำนองสรภัญญะ ความว่า

(นำ) นันโทปนันทุชค วิบุธ มหิทธิ	บุตุเคน เถรภูเคน ทมาปยุโต
อิทธิบาทวิธินา ชิตวา มุนินโท	ตนเตชสา ภวตุ เม ชยสิทธิ นิจุจ ๖
๑ ปางเมื่อพระองค์ประมาะพุทธ- ประศาสน์พระศาสนะประสาณ	ธะวรุตตะมาจารย์ মনะเพื่อผดุงคน
๑ นันโทปนันทะภูชะคา เรื่องอิทธิฤทธิ์จะประจน	ติณลาดและแสนกล จิระเหี้ยมอหังการ
๑ พระโลกะนาถะพระประทาน แด่องค์พระเถระวรสา-	อุปะเทสะฤทธา วะกะเพื่อผจญ
๑ วันอัคคะสวาทะกะวิสิฏ-	ฐะวิชิต ฌ คัฏฐ
ปราบนาคราชะชยชู	ชนะแม่นมะโนจง
๑ ด้วยเดชะสัจจะวะจะนา	และนะมามิสามองค์

ชมพลสมุทรทะยัธะยง

ชลลิตทิททุกครา

๑ ถึงแม่คณาอริจะนำ

พหุยุทธานาวา

มาแน่น ณ แดนอุทกะสา-

ครก้องคะนองหาญ

๑ ขอเดชองค์พระทศพล

พิระเกือกำลังราญ

เรื่องไทยวิชัยวิชัยผลาญ

อริแม่นมุนินทรฯ

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2503, หน้า 6-7)

เพื่อพระราชทานแก่ลูกเสือสมุทรและทหารเรือ นักวิชาการ เช่น ศรัณย์ มะกรุดอินทร์ สันนิษฐานว่าด้วยสัญลักษณ์ของนาคนั้นสัมพันธ์กับน้ำ บทนันทโพนันทสุตรคำหลวงที่ทรงนำมาประยุกต์ใช้นี้จึงเป็นการสร้างขวัญและป้องกันภัยอันตรายทางน้ำ นับเป็นการประยุกต์คณาในคัมภีร์ภูิกพาหุมาใช้เพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ ทั้งนี้ยังดำรงสาระแห่งธรรมในพระพุทธศาสนาไว้ (ศรัณย์ มะกรุดอินทร์, 2564, หน้า 68-69) ดังนั้น “นันทโพนันทสุตรคำหลวง” ในฐานะวรรณกรรมคำหลวงของไทย จึงมีคุณค่าอย่างยิ่งในการสืบทอดคติชัยชนะ ของพระพุทธองค์สู่สังคมไทย ผ่านการประพันธ์เชิงกวีที่เข้าใจง่ายและทรงพลัง การผนวกเข้ากับพิธีกรรมและการสวดมนต์ประจำวันทำให้วรรณกรรมนี้ไม่เพียงเป็นตัวบททางศาสนา แต่ยังกลายเป็น “พลังทางวัฒนธรรม” ที่เสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจและความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ศรัทธา

กล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์ระหว่าง นันทโพนันทสุตรคำหลวง กับ คาถาพาหุบทนันท แสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาได้สืบทอดคุณค่าที่เกินกว่าการเล่าเรื่องธรรมดา หากแต่เป็นเครื่องมือในการสร้างความศรัทธา เสริมสิริมงคล และตอกย้ำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมไทยที่หลอมรวมศรัทธาพระพุทธศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตประจำวัน

4.3 ความสำคัญร่วมสมัยหลังการขึ้นทะเบียน UNESCO

ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น นันทโพนันทสุตรคำหลวงเป็นผลงานที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งเป็นยุคที่วรรณกรรมทางศาสนามีการพัฒนาอย่างรุ่งเรือง การที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร (เจ้าฟ้ากุ้ง) ทรงเลือก “นันทโพนันทสุตร” มาประพันธ์เป็นวรรณกรรม แสดงถึงความตั้งใจในการถ่ายทอดหลักธรรมเรื่องการพัฒนาจิตใจและการเอาชนะอุปสรรคผ่านเรื่องราวที่เข้าใจได้ง่ายและน่าสนใจ อีกทั้งวรรณกรรมเรื่องนี้มีความโดดเด่นในเรื่องของการผสมผสานระหว่างเนื้อหาทางศาสนากับศิลปะการใช้ภาษาที่งดงาม การใช้ฉันทลักษณ์ที่หลากหลาย และการสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมกับเนื้อหา ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจหลักธรรมได้อย่างลึกซึ้งและเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา ลักษณะเฉพาะนี้สะท้อนถึงความสามารถของนักประพันธ์ไทยในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาถ่ายทอดผ่านรูปแบบวรรณกรรมที่มีคุณค่าทางศิลปะ

การได้รับการยอมรับจาก UNESCO มีความหมายที่ลึกซึ้งต่อการศึกษาและการพัฒนาวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาไทยในอนาคต ประการแรก เป็นการยืนยันคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาไทยในเวทีโลก ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและความตระหนักในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง ประการที่สอง เป็นการเปิดโอกาสให้นักวิชาการทั้งในและต่างประเทศให้ความสนใจศึกษาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาไทยมากยิ่งขึ้น และ ประการที่สาม การขึ้นทะเบียนนี้เป็นแรงจูงใจสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาไทยอื่น ๆ ที่อาจมีคุณค่าไม่แพ้กัน การได้รับการยอมรับในระดับสากลจะช่วยส่งเสริมให้เกิดการศึกษาวิจัยและการนำเสนอวรรณกรรมทางศาสนาของไทยสู่เวทีโลกอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ

5. บทสรุป

นันทโพนันทสูตรคำหลวง เป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งในบริบทของพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา วรรณกรรมนี้ไม่เพียงแต่เป็นการบันทึกเรื่องราวทางศาสนา แต่ยังเป็นสื่อที่ทรงพลังในการเผยแพร่คุณค่าทางศาสนาผ่านการเล่าเรื่องที่แสดงถึงหลักธรรมและคุณธรรมที่สำคัญ กล่าวได้ว่าวรรณกรรมพระพุทธศาสนา “นันทโพนันทสูตรคำหลวง” ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร (เจ้าฟ้ากุ้ง) มีความสำคัญในด้านการสะท้อนคุณค่าพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนผ่านการใช้สัญลักษณ์พยานาคเป็นตัวแทนของกิเลสและอวิชชา การปราบพยานาคในเรื่องนี้ไม่เพียงแต่เป็นการจัดการกับความท้าทายภายนอก แต่ยังเป็นการต่อสู้กับอุปสรรคภายในจิตใจ ในวรรณกรรมนี้ พยานาคเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญซึ่งสะท้อนถึงการต่อสู้กับความชั่วร้ายภายในจิตใจและการเอาชนะอุปสรรคทางธรรม วรรณกรรมที่สะท้อนคุณค่าพระพุทธศาสนา การศึกษาวรรณกรรมนี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้เราเข้าใจถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ การนำนันทโพนันทสูตรคำหลวงมาศึกษาและเผยแพร่ในยุคปัจจุบันจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในพระพุทธศาสนาและเป็นการรักษาความสำคัญของวรรณกรรมไทยในฐานะสื่อที่ทรงพลังในการสอนธรรมและการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2545). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3*. กรมศิลปากร.

จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ. (2557). พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการศึกษาทวิวิธีการแปลคำศัพท์ในนันทโพนันทสูตรคำหลวง. *รวมบทความวิจัยการประชุมวิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ 4 อัตลักษณ์แห่งเอเชีย 2014* (น. 53–69). คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2541). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2558). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย*.

(พิมพ์ครั้งที่ 10). โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2503). *คำนำมัสการคุณานุคุณ*. รุ่งนคร.

- จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ และ ยรรยงค์ สิกขะฤทธิ์. (2561). 282 ปี หนังสือสมุดไทยเรื่องนันโทปนันทสูตรคำหลวง: เอกสารมรดกความทรงจำแห่งโลกของประเทศไทย. *วรรณวิทัศน์*, 18, 1–31.
- ศรัณย์ มะกรุดอินทร์. (2564). อิทธิพลของพุทธชัยมังคลอัฐคาถาที่มีต่อสังคมไทยเพื่อการเรียนการสอนในรายวิชาพุทธวิธีไทย [วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย].
- ศักดิ์ศรี แย้มนันทดา. (2543). *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย*. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 43). โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). *วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย*. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2548). *คาถาพาหุง คาถาแห่งชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์*. ธรรมสภา.
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. (2563). *ต้นฉบับหนังสือสมุดไทยสมัยอยุธยา-นันทโทปนันทสูตรคำหลวง*. เอส.บี.เค การพิมพ์.
- วัชร รมยะนันท์. (2522). *สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 15 ธรรมวัตร-นิลเอก*. (2521–2522).
- อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. (2553). นันทโทปนันทสูตรคำหลวง. ใน *นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1: ชื่อวรรณคดี* (พิมพ์ครั้งที่ 4, หน้า 214–217). มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- อรอนงค์ พัดพาดี. (2521). *พระนิพนธ์ประเภทคำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- อัสนี พูลรักษ์. (2555). *นันทโทปนันทสูตรคำหลวง: การวิเคราะห์ศิลปะการแปลและกลวิธีทางวรรณศิลป์*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- UNESCO. (2025). *Memory of the World Register: The Manuscript of Nanthopananthasut Kamlaung*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.